

Ion NICULIȚĂ, Sergiu MATVEEV, Andrei NICIC, *Cercetările sitului arheologic Potârca din Rezervația Cultural-Naturală Orheiul Vechi, Editura Cartdidact, Chișinău, 2019, 230 p.*

La aproape două decenii de la încheierea seriei de săpături arheologice în fortificația Potârca (1996-2002), o parte a colectivului de cercetare de la Universitatea de Stat din Moldova pune la dispoziția celor interesați, în primul rând a arheologilor ce se ocupă cu epoca fierului, un volum dedicat acestui spectaculos monument situat pe vârful promontoriului stâncos dintre Furceni și Trebujeni (raionul Orhei), pe valea Răutului Inferior.

Situl era de mai multă vreme cunoscut comunității științifice prin intermediul unei serii de studii și materiale publicate disparat de-a lungul anilor: rapoarte de cercetare consistente și detaliate privind evoluția campaniilor de săpături arheologice la Potârca au fost puse la dispoziția colegilor de breaslă de I. Niculiță, S. Matveev, S. Teodor și E. Potângă, sistemul de fortificare fusese discutat de S. Matveev, materialul amforic de import a fost inclus într-o lucrare mai largă de N. Mateevici, alte piese de inventar publicate în diverse periodice. Acum avem în față o lucrare de sinteză, bine încheată, a întregului demers arheologic de la Potârca. Nu putem vorbi de o monografie, întrucât termenul ar fi nepotrivit dacă punem în balanță cercetarea, totuși, limitată (1050 m²) relativ la suprafața totală a sitului (aproximativ 4 ha), însă o astfel de lucrare în care autorii

săpăturii arheologice își formulează concluziile după prelucrarea întregului material rezultat este întotdeauna binevenită.

În semn de grațitudine, volumul este dedicat doamnei dr. Silvia Teodor, o veche și statornică colaboratoare a autorilor în cercetarea siturilor arheologice ale Moldovei, participând inclusiv la unele campanii de săpături la Potârca și în alte situri din microzona Orheiului Vechi.

Structura lucrării este una clasică: introducerea este urmată de istoricul cercetărilor și de o descriere a sitului. Urmează trei capitole în care sunt prezentate detaliat – cu descrierea structurilor, a complexelor și a inventarului arheologic descoperit – atât sistemul de fortificare, cu cele două linii cercetate, cât și incinta cetății și spațiul dintre liniile defensive. În final, sunt discutate stratigrafia și cronologia sitului, elemente ce stau la baza formulării concluziilor. Volumul este încheiat de o listă bibliografică, de un rezumat și lista ilustrației în limba engleză, precum și de un consistent set de ilustrații.

În *Introducere* (p. 7-10) este subliniată importanța arheologică a zonei Orheiului Vechi, din care face parte și fortificația Potârca, atât prin tradiția cercetării științifice începute aici imediat după cel de-al Doilea Război Mondial (perieghzele lui Gh. Smirnov din anii 1946-1947), cât și prin statutul privilegiat de care se bucură acest areal, declarat în 1968 rezervație istorico-arheologică, iar patru decenii mai târziu rezervație cultural-naturală. Totodată,

aflăm că această lucrare își află o mare parte din motivație în dorința autorilor de a răspunde cu onestitate unor polemici diverse generate de-a lungul anilor de o presupusă prezentare mai mult sau mai puțin selectivă a materialului arheologic.

Istoricul cercetărilor (p. 11-13) amintește de contribuția arheologilor români Radu Vulpe și Vlad Zirra la manifestarea, încă din perioada interbelică, a interesului pentru vestigiile din zona Orheiului Vechi și la sistematizarea materialelor arheologice din colecțiile muzeului din Chișinău. Cercetările de teren postbelice, inițiate aici de Gh. Smirnov, s-au axat cu prioritate asupra sitului de la Butuceni. Începând cu anul 1983, siturile arheologice din zonă au beneficiat de un program de cercetare adecvat, având la bază colaborarea dintre Universitatea de Stat din Chișinău și Complexul Muzeal Orheiul Vechi. Săpăturile arheologice la Potârca au debutat abia în 1996, de această întârziere fiind responsabile îndeosebi condițiile vitrege și dificultățile date de amplasarea sitului: la mare distanță de localitățile actuale, fără căi de acces, pe unul dintre cele mai înalte promontorii cu pante abrupte ale văii Răutului, într-o pădure seculară (*descrierea sitului*, p. 14-18). Amploarea și dispunerea celor 16 secțiuni arheologice prin intermediul cărora au fost cercetate elementele definitorii ale sitului au fost condiționate de realitatea obiectivă din teren.

Fortificația (p. 19-44), considerată multă vreme de tipul „cu pinten barat” (o pereche de valuri de pământ ridicate la 50 m distanță unul de celălalt, cu traseu în semicerc, cu șanțurile adiacente, ce barau terasa triunghiulară pe latura accesibilă, cea dinspre sud), s-a dovedit a fi mult mai complexă, în urma imaginilor furnizate de tehnologia LiDAR (fig. 25). Din păcate, aceste informații esențiale pentru înțelegerea și tratarea unitară a sistemului de fortificare, au fost obținute recent, la multă vreme după încheierea programului de săpături arheologice. Prin urmare, posibilele valuri ce închid incinta pe marginea de est și pe cea de vest (dublând, practic, apărarea naturală dată de pantele abrupte), turnul din extremitatea nordică, porțile din valurile de sud, bastionul „extramuros” din marginea sudică a sitului – toate aceste elemente evidențiate pe scanarea LiDAR sunt nevoite să aștepte o nouă etapă de cercetare aplicată, de altfel extrem de tentantă și promițătoare.

Elementele cercetate arheologic ale fortificației, și anume cele două valuri de la sud și șanțurile adiacente, au evidențiat un sistem solid și eficient de construcție, chiar dacă nu au fost rodul unui concept unitar. În structura valurilor au fost folosite lemnul (palisada din bârne, „carcasa”), piatra (calcar local, uneori blocchete cu urme de fasonare) și pământul. În general, înălțimea valurilor nu depășeau în momentul cercetării 2,8 m, cu o lățime la bază de maximum 13 m (p. 26, 35). Dacă înălțimea lor inițială nu mai poate fi cunoscută, săpăturile au arătat că grosimea valurilor va fi variat între 7-8 m (p. 42). Acțiunea focului a fost observată în cel puțin două situații: la baza valului,

pentru a conferi consistență construcției (p. 24), cât și în structura superioară a elevației valului, mărturie probabil a distrugerii prin incendiere (p. 21, 24). Roca nativă a fost excavată atât pentru implantarea palisadelor de bârne de lemn cât și pentru amenajarea șanțurilor din fața celor două valuri. Șanțurile nu erau săpate uniform, ci aveau sectoare destul de diferite ca dimensiuni, fără a depăși o deschidere la gură de maximum 6-8 m și o adâncime de 2 m (p. 25, 34).

În „emplectonul” celor două valuri, ca și în umplutura șanțurilor, unde au ajuns după dezafectarea fortificației, prin scurgerea structurii valurilor, a fost descoperită o cantitate însemnată de fragmente ceramice aparținând mai multor epoci (atât din prima epocă a fierului, caracteristică sec. X-IX a.Chr., IX-VIII a.Chr. și VII-V a.Chr., cât mai ales din cea de-a doua epocă a fierului, comună pentru sec. IV-III a.Chr., lucrată cu mâna), fragmente de amfore de import (de tip Soloha I și de Chersones) ca și unele unelte mărunte și ustensile casnice (fusaiole, rondoale, un topor de fier, capace de lut). Autorii înclină să creadă că acest sistem de fortificare nu a fost unul construit unitar. Din analiza inventarului, pare a reieși că linia exterioară a fortificației a fost construită când deja exista de ceva vreme așezarea de sec. IV-III a.Chr., momentul edificării acesteia fiind de stabilit, cel mai probabil, la cumpăna sec. IV-III a.Chr. (p. 32). Ridicarea liniei interioare s-ar fi produs cu circa un secol mai devreme, la cumpăna sec. V-IV a.Chr. (p. 39). Mai mult, cele două linii nu s-ar fi succedat nemijlocit (linia exterioară nu a înlocuit-o imediat pe cea interioară): în vremea ridicării liniei exterioare (sfârșitul sec. IV-începutul sec. III a.Chr.), cea interioară era deja de o bună bucată de vreme abandonată, dacă judecăm după groapa săpată în creasta valului interior, la un moment în care aceasta era deja aplatizată, ce conținea ceramică locală de sec. IV-III a.Chr. (p. 41.).

Incinta cetății (p. 45-61), care a fost cercetată prin intermediul a nouă secțiuni, a evidențiat un singur strat de cultură, gros între 30 și 60 cm, cu un conținut „relativ modest” și care nu se poate subscrie unei singure epoci sau culturi, ci ilustrează mai multe etape cronologice ale evoluției sitului. Același situație se întâlnește și în spațiul dintre liniile de fortificație, unde stratul de cultură este de asemenea prezent (p. 63-66). Complexele de habitat sunt rare (gropi, vetre) și puțin expresive. Inventarul arheologic descoperit în incintă este alcătuit în majoritate din fragmente ceramice (atât din prima, cât și din a doua epocă a fierului). Majoritatea ceramicii este locală, nedecorată sau decorată cu brăie în relief, alveolate sau cu incizii, creștături și impresiuni, dar sunt remarcate și câteva fragmente tipice pentru cultura Poienești-Lukașevka (negre, cu buza fațetată), fragmente de amfore de import din sec. IV-III a.Chr. (Samos, Thasos, Chersones, Cos, Heraclea Pontică, Sinope, Rhodos) și fragmente de vase de lux de proveniență grecească (recipiente de tip lekythos, sau mici boluri pentru substanțe cosmetice). Alte categorii de inventar arheologic sunt reprezentate, în proporții mult mai modeste, de ustensilele casnice (cuțite din fier, cute din

piatră, capace de cuptor, fusaiole, tipar de turnat, fragmente de râșnițe), în mod excepțional de ustensile de toaletă, unelte, piese de harnașament și arme: un fragment de oglindă, unul dintr-o seceră și o apariție insolită a unui pumnal de tip sica.

În capitolul *Stratigrafie și cronologie* (p. 67-74), sunt reluate sintetic informațiile cronologice oferite de ceramica descoperită în sit și pe baza căreia locuirea pe promontoriul stâncos de la Potârca poate fi urmărită înapoi în timp până în prima epocă a fierului (sec. IX-VIII a.Chr.). Fortificarea a survenit abia la începuturile celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a.Chr.). Rosturile acestei fortificații nu au fost numai unele strategice, în contextul sistemului creat în jurul centrului de la Butuceni, ci și unele comerciale, de schimb cu lumea grecească, prin intermediul Răutului, la acea vreme navigabil. Abandonarea sistemului de fortificație și în final încetarea locuirii se înregistrează spre finele sec. III a.Chr., poate ca efect al apariției în zonă a populațiilor germanice.

Concluziile (p. 75-77), în care sunt sintetizate funcțiile esențiale ale sitului de la Potârca (avanpost militar, punct de legătură dintre centrul de la Butuceni și

fortificațiile mai îndepărtate dinspre nord, dar și centrul de schimb cu lumea greacă), *bibliografia* (p. 78-81), un binevenit *rezumat* în limba engleză însoțit și de lista ilustrației în aceeași limbă (p. 82-96) și un set de nu mai puțin de 143 *figuri* (hărți, desene, fotografii, orto-fotoplanuri) întinse pe 134 p. (p. 97-230) încheie volumul.

În final, consider că profesorul Niculiță și foștii săi discipoli, acum colegi și colaboratori de nădejde în cadrul Universității de Stat a Moldovei, merită toată admirația și felicitările noastre pentru modul cum înțeleg să-și valorifice științific cercetările de teren. Perseverența lor a făcut ca prin acest nou volum special dedicat unui sit din rezervația Orheiul Vechi, informația științifică referitoare la sistemul de fortificații din jurul centrului de la Butuceni să sporească cantitativ și calitativ către o întregire organică. Îmi face plăcere să cred că multe dintre cele 500 exemplare ale tirajului își vor găsi drumul la vest de Prut, ca un bun exemplu pentru arheologii noștri, și, totodată, ca un îndemn la publicarea onestă a propriilor săpături.

DRAGOȘ MĂNDESCU